

ABDÜLKADİR ÖZCAN

II. MAHMUD'UN YURT İÇİ GEZİLERİ

XI. Türk Tarih Kongresi'nden ayrışım

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S I M E V İ — A N K A R A
1994

II. MAHMUD'UN YURT İÇİ GEZİLERİ

ABDÜLKADİR ÖZCAN

Levha 385

Osmanlı tarihinin en bunalımlı yıllarında cülus eden II. Mahmud'un saltanat dönemi, Türk inkılâp tarihi bakımından önemli değişikliklerin yapıldığı bir devirdir. Merkez ve taşra teşkilâtlarında yapılan değişikliklere paralel olarak kılık kıyafet alanında gerçekleştirilen inkılâpların de özel önemi vardır. Tanzimat'ın gerçek hazırlayıcısının rahatlıkla II. Mahmud olduğu söylenebilir. Biraz daha yaşamış olsaydı Gülhane Hatt-ı Humâyunu'nu bu padişahın ilân edeceğinde şüphe yoktur.

Sultan Mahmud dönemi siyasî, askerî ve sosyal yönleriyle halen bâkir olup, araştırmacıların himmetini beklemektedir. Biz bu çalışmamızda, değil monografik eserlerde, genel Osmanlı tarihlerinde bile değinilmemiş bir konuyu, II. Mahmud'un bambaşka bir yönünü ele almak ve bazı sonuçlara varmak istedik. Sultan II. Mahmud'un yurt gezileri gerçekten ilginçtir. Padişah bu seyahatlarıyla sanki Tanzimat'ı ilân etmeden önce, halkını buna hazırlamak istemiştir. O zamana kadar 500 yılı aşan bir sürede hiçbir Osmanlı padişahının, tebeasının yaşayışını bizzat görmek için memleket gezisine çıktığı vaki değildir. Osmanlı padişahları genellikle sadece sefer veya av amacıyla saraydan ayrılırlardı. Kuruluş devri Osmanlı padişahlarından bazılarının, imarethanelerinde halka yemek dağıtmaları, Divan-ı Humâyun'da dert dinlemeleri ile her devirde hükümdarların cuma selâmlığına çıkmaları, ayrıca bazı padişahların tebdil gezerek halkın yaşayışını bizzat görmeleri konumuz dışıdır.

İlk memleket gezisine çıkan, halkına hitap eden Osmanlı padişahı II. Mahmud'dur. Sultan Mahmud 1830-1839 yılları arasında beş defa yurt gezisine çıkmıştır. Bunların en önemli ve uzun olanlarından ikisiyle ilgili olarak elimizde orijinal kaynaklar vardır. Devrin vak'anüvisi Sahhaflar Şeyhizade Mehmed Esad Efendi bu iki geziye katılmış, intibalarını iki ayrı eserinde kaleme almıştır. Bu bildirimizde daha çok Çanakale ve Rumeli gezileri üzerinde durulacaktır.

II. Mahmud ilk seyahatini vapurla 28 Ocak 1830 tarihinde Çekmece ve Tekirdağ'a yapmıştır. Buralarda incelemelerde bulunmuş, bir

gece Tekirdağ'da kalmış ve tekrar maceralı bir yolculuktan sonra İstanbul'a dönmüştür.

İkinci gezi Çanakkale ve dolayları ile Edirne'ye olmuştur. 3 Haziran 1831'de başlayan bu seyahat 33 gün sürmüştür. İlk durağı olan Gelibolu'da Yazıcıoğlu Mehmed ve Ahmed Bîcan'ın; Bolayır'da Rumeli Faik Süleyman Paşa'nın türbelerini ziyaret eden padişah, buralarda Kur'an Kerim okutmuş, fukaraya ihsanlarda bulunmuştur. Ayrıca, tamirci ve tamirci yacı olan tesisleri onartmıştır. Yaptığı ihsanlardan Hristiyan ve Müslüman tebeayı da mahrum etmemiştir. Gelibolu Mevlevîhanesi'nde, maiyeti bulunan devrin ünlü musikişinası ser-müezzinîn-i hâssa Hammamîz İsmail Dede başta olmak üzere öteki müezzinlere Mevlevî âyînleri ve şairler molar icra ettirmiştir. Gezinin ikinci durağı olan Çanakkale'de halkın sevgi gösterileriyle karşılanan padişah burada bir hafta kalmıştır. Kocaçuhur bahir, Kumkale ve Seddülbahir kalelerinde incelemelerde bulunmuş, atışları yaptırtmıştır. Daha sonra Bozcaada'ya geçmiş, burada sürgün bulunan bazı mahkûmları affetmiş; halkı tamamen gayri müslim olan Maydos köyüne giderek kocabaşı menziline dinlenmiş ve halkına ihsanlarda bulunmuştur. Gittiği yerlerde nevbet çaldırarak halka dinletmesi ise mehteri kaldırıp bandoyu kurduran bu padişahın bir başka ilhamıdır. Bulduğu yerlerde yeni kıyafetiyle halkın arasından geçen Sultan Mahmud, yaptığı kıyafet inkılâbıyla adeta tebeasına örnek olmuştur. Daha sonra Gelibolu üzerinden araba, beygir ve develerle Edirne'ye hareket etmiş, Keşan, Cisir-i Ergene ve Solak-çeşmesi güzergâhını Edirne'ye varmıştır. Uğradığı yerlerde kasaba ileri gelenlerine, müderrisan man olsun zimmî olsun her sınıf halka hediye ve bahşişler vermiş, zükul yol, köprü, cami gibi sosyal tesislerin onarımı için emirler vermiştir.

Edirne'de halkın coşkunu tezahüratıyla karşılayan Sultan Mahmud haneyi, Asâkir-i Mansure kışlasını ziyaret etmiş, askerler arasına kalmış, elbiselerine varıncaya kadar onlarla ilgilenmiş ve yoklama defterleri incelemiştir. Daha sonra hastaneye geçmiş, buranın denetimi için yetindeki Abdülhak Molla'yı görevlendirmiştir. Meriç üzerindeki yedi köprü'nün yeniden yapılmasını emreden padişah cuma namazını Selâman Camii'nde kılmış, daha sonra civardaki ünlü çiftliklere gitmiştir. Edirne'nin ünlü Ali Paşa Çarşısı'nı tebdilen gezen Sultan Mahmud müslümanların ileri gelenleriyle birlikte Rum ve Ermeni rahiplerini selâman hudi hahamını da değerli binişlerle (ulemaya mahsus üst elbisesi) selâman

dirmiş, mevlevîhane ve gülşenîhaneyi ziyaret etmiş ve son cuma namazını Üç Şerefeli Camii'nde kılmıştır. Daha sonra Sazlıdere, Havza, Babaeski, Lüleburgaz, Karışdıran, Çorlu, Silivri ve Ayastefanos üzerinden 5 Temmuz 1831 günü İstanbul'a dönen padişah, geçtiği yerler halkına bol bol ihsanlarda bulunmuştur. İstanbul'da yüksek rütbeli devlet ricali ve Yenikapı'da Ermeni, Kumkapı'da Rum, Ahırkapı'da Yahudi, Kabataş'da ise Katolikler olmak üzere her sınıf halkın coşkun tezahüratıyla karşılanan Sultan Mahmud mutad hediye ve ihsanlarından İstanbulluları da mahrum etmemiş, nüfuslarına göre müslüman mekteplerine 50000, Rum mekteplerine 20000, Ermeni ve Yahudi mekteplerine 7500'er, Katolik milletinin mekteplerine ise 5000 kuruş maddî yardımlarda bulunmuştur.

II. Mahmud'un üçüncü gezisi Gemlik ve İzmit'e olmuştur. 1833 yılında deniz yoluyla önce Gemlik'e giden padişah, tersaneyi dolaşmış, yapılmakta olan gemileri incelemiş, burada çalışanlara bol bol bahşişler vermiştir. Daha sonra İzmit'e geçmiş, buradaki tersaneyi de dolaşmış, Asakir-i Mansure birliklerini, inşa halindeki feshaneyi teftiş etmiş ve İstanbul'a dönmüştür. Bu gezi bir hafta sürmüştür.

Dördüncü seyahat doğrudan İzmit'e olmuş ve kara yoluyla yapılmıştır. Bir kalyonun denize indirilmesi ve yeni yapılan bir caminin ibadete açılması için yapılan davete icabet eden Sultan Mahmud, maiyetinde şehzadeleri Abdülmecid ve Abdülaziz ve bazı devlet ricali olmak üzere ayrı faytonlarla yola çıkmış, yeni açılan ve Kartal, Gebze, Tavşancıl'ı birbirine bağlayan İstanbul-İzmit kara yolunu izleyerek İzmit'e varmıştır. Gittiği büyük merkezlerde top atışlarıyla karşılanan padişah İzmit'te de böyle istikbal edilmiştir. Caminin açılışı ve kalyonun denize indirilmesinden sonra Fes dikimhanesini dolaşmış, ünlü Çene suyunun kaynağına gitmiş ve deniz yoluyla İstanbul'a dönmüştür.

II. Mahmud'un 39 gün süren Rumeli gezisi en önemli ve sonuncu seyahatidir. Askerî bir teftiş mahiyetindeki bu gezi sırasında Varna, Şumnu, Silistre, Rusçuk, Tırnova dolaşılmıştır. Seyahata 1835'ten beri Osmanlı ordusunda görevli Prusyalı subay Helmut von Moltke de katılmıştır. 29 Nisan 1837 günü saat 2 sularında Nusretiyeye gemisiyle Varna'ya hareket eden padişah, ertesi günü saat 6 civarında Varna'ya varmış ve şehrin muhafızı Necip Paşa tarafından büyük bir törenle karşılanmıştır. Necip Paşa'nın konağında bir süre dinlendikten sonra Varna bina emininin yaptırdığı kışla, hastahane ve demirhaneyi gezmiş; 1 Mayıs günü kendi yap-

tırdığı Teşrifîye camiini, erzak ve mühimmat depolarını, yeni yapılan kale, tabya ve palankaları dolaşmış ve ilâve inşaatları için tahsisatlar koymuştur. 3 Mayıs salı günü Necip Paşa'nın Galata-burnu'nda yaptırdığı köşke gitmiş, bu civarda bulunan palankalardaki toplarla deneme atışları yaptırmıştır. Ertesi günü sabahleyin Yassitepe mevkiine gidilmiş ve o gece orada kalınmıştır. 5 Mayıs günü seher vakti, Şumnu'ya hareket edilmiştir. Cuma namazını buradaki Şerif Halil Paşa Camii'nde kılan padişah, namazdan sonra zahire ve mühimmat ambarlarında, cebehane ve süvari Asakir-i Mansure kışlasında incelemelerde bulunmuştur. Ayrıca inşa halindeki Çal, Medayi ve Çengel tabyalarını gezmiştir. Şumnu dışında kurulan otakta Silistre redif askerlerinin manevralarını seyreden Sultan Mahmud, daha sonra Şumnu'ya dönmüş ve yeni yapılan piyade kışlasını dolaşmıştır.

8 Mayıs'ta Silistre'ye hareket edilmiştir. Yolda Rahman-ışıkları menziline geceleyen padişah Salı günü Silistre yakınındaki sayebanda Eflâk ve Boğdan voyvodalarını kabul etmiştir. 11 Mayıs günü Silistre kalesi, gece de topçu neferlerinin fişenk şenlikleri seyredilmiştir. Ertesi günü Belçikalı bir canbazın gösterilerini seyreden padişah, ona ve karısına hediyeler vermiştir. Bu arada Sultan Mahmud İngiltere'nin Yaş konsolosunu kabul etmiş, ona da hediye vermiştir.

13 Mayıs günü cuma namazı Selim Paşa Camii'nde kılınmış, aynı gün bir Avusturya tüccar gemisiyle Tuna üzerinden Totrakan kasabasına gelinmiştir. Gece burada kalınmış ve ertesi günü aynı gemiyle Rusçuk'a varılmıştır. Burada Vidin Valisi Ağa Hüseyin Paşa'yı kabul eden padişah Silistre Valisi Said Paşa ve maiyetindeki süvari alayları ile Rusçuk'taki mühimmat ambarlarını dolaşmıştır. Özellikle mısırı 25 yıl koruyabilen ambar padişahın çok ilgisini çekmiş ve aynısından İstanbul'da da yapılmasını emretmiştir. Sultan Mahmud'un Rumeli gezisi Avrupa devletlerince yakından izleniyor ve memnunlukla karşılanıyordu. Nitekim Avusturya İmparatoru bir generaliyile memnuniyet mektubu göndermiştir. Rusçuk'ta Avusturya, Rusya ve İngiltere'nin Eflak'taki elçilerini kabul eden padişah onlara iltifatlarda bulunmuştur. 15 Mayıs günü ecnebî konsolosları, Vidin muhafızı ve Silistre valisiyle birlikte Ordu-kapısı ovasına gidilmiş, burada topçuların ateşli talimleri seyredilmiştir. Bundan fevkalade memnun kalan Sultan Mahmud, özellikle isabetli atışlar yüzünden Silistre valisini vezirlikle taltif etmiştir. Aynı gün Avusturya generaline cevabî mektup ve hediyeler verilmiştir.

18 Mayıs 1837 tarihinde Rusçuk'tan ayrılan padişah ertesi günü Tırnova'ya gelmiştir. Burada Vidin valisi ve Sofya muhafızına iltifatlarda bulunmuş, voyvodalar ve ileri gelenleri hil'atler ve harvanflerle sevin-dirmiştir. 22 Mayıs günü, geçilmesi çok zor olan Şıpka Geçidi'nden at üstünde geçen Sultan Mahmud, Şıpka köyünde bir süre dinlenmiş, Gülşensaray kasabasında gecelemiş ve ertesi günü Kızanlık'tan Zağrayatik'e geçmiştir. Burada âyanlardan Hacı Faris'in evinde istirahat etmiş, 24 Mayıs günü Karapınar köyüne gitmiş ve gece orada kalmıştır. Ertesi, perşembe günü Cisirmustafapaşa kasabasında bir süre dinlendikten sonra akşam saat sekizde Edirne'ye gelmiştir.

Edirne'de, yeni yapılan köprüyü muayene etmiş, kışlaya giderek Redif askerlerinin atış talimlerini seyretmiştir. 3 Haziran cuma günü, namazı Sultan II. Bayezid Camii'nde kılan padişah özel dairesine çekilmiş, başta Mustafa Nuri Paşa olmak üzere, maiyetindeki öteki ileri gelenleri hediyeler ve nişanlarla taltif etmiştir. Ertesi günü Burgos'a gelinmiş, gece burada geçirilmiş, pazar günü ise Silivri'ye varılmıştır. 6 Haziran günü Yeşilköy'e gelen padişah burada sadrazam, şeyhülislâm, serasker ve öteki ileri gelen zevat tarafından istikbal edilmiştir. Aynı gün İstanbul halkının sevinç gösterileri arasında Topkapı Sarayı'na giderek Hırka-i Şerif'i ziyaret etmiş, sonra da Beylerbeyi Sarayı'na geçmiştir. Sultan Mahmud'un İstanbul'a dönüşü münasebetiyle şehir süslenmiş, kandiller yakılmış, top atışları ve şenlikler yapılmıştır.

Rumeli seyahatinden döndükten sonra gezdiği şehir, kasaba ve köy ileri gelenlerine ve halkına gönderdiği fermanla Sultan Mahmud: "Memâlik-i mahrûsatü'l-mesâlik-i şâhânemde mutavattın kâffe-i ehl-i İslâm ve reâyânın vikayeleriyle sâye-i şevket-vâye-i mülûkânemizde âsâ-yiş ü istirâhatleri ehass-ı metâlib-i hümâyunumuz olan işbu külfet-i hareketi dahi ihtiyarımız i'mâr-ı mülk ve himâye-i ahâlî ve reâyâ niyyet-i hayriyyesinden ibaret olmağla, siz dahi ona göre hareket ve memur olduğunuz umûrunuzda sadakat idesiz" diyerek, müslüman olsun gayrı müslim olsun bütün tebeasının huzur içinde yaşamasını, seyahat sebebi-nin de ülkenin imarına ve halkın himayesine yönelik olduğunu belirtmiştir.

Sultan Mahmud her gezisinde olduğu gibi, bu seyahatinde de gittiği yerlerde gerek ileri gelen zevata gerekse halka bol bol hediye ve bahşişler vermiştir. Ezcümle Varna'da Necip Paşa ile Nusretiye gemisi kumandanı Patrona Ahmed Bey'e işlemeli birer kutu, öteki gemi personeline

çeşitli hediyeler; Şumnu'da başarılı atış gösterisinde bulunan askerlere bahşişler; Varna Bina Emini Mehmed Ağa'ya mirahurluk pâyesi, nişanı ve harvanî; Şumnu Bina Emini Abdülhalim Efendi'ye dördüncü rütbe nişanı; Eflak ve Boğdan voyvodalarına sırmalı harvanîler, pırlantalı kuttular, hanımlarına birer şal; yine Eflak boyarları ile tercümanlarına harvanî ve hil'atler; Silistre Naibi Sadık Efendi'ye billur işlemeli altın kutu; Tırnova Voyvodası Şahsuvarzade Derviş Bey'e mîrahurluk paye ve nişanı ile harvanî; Zağrayatik âyanı Hacı Faris'e mücevher ve oğlu Edirne müderrislerinden Said Efendi'ye İstanbul ruusu ihsan olunmuştur. Filib'e'de görevli Derviş Paşa'ya, Edirne'de görevli Aliş Paşa'ya ve Dimetoka'da vazifeli İsmail Paşa'ya yakası sırmalı harvanîler; diğer görevlilere hil'atler, maaşlarına zamlar, bahşişler, çeşitli rütbe ve nişanlar verilmiştir. Bu seyahat esnasında Varna'da bir hamam, bir cami; şehir dışında bir baruthane; Şumnu civarında Kamçı suyu üzerinde bir köprü; Tuna üzerinde dolaşmak için küçük nehir gemilerinin yapılması emredilmiştir.

Sonuç olarak, Sultan Mahmud yapmış olduğu yurt gezilerinde, gittiği yerin cami, tekke gibi kutsal yerleri başta olmak üzere, kışla, palanka, tabya, tophane, baruthane, mühimmat ambarı gibi askerî mahallerini ziyaret etmiş; ayrıca tersanelerde, tersane depolarında, gemilerde incelemelerde bulunmuş; halkın ihtiyaçları için de hastahane, hamam, köprü, mektep ve zahire ambarlarıyla ilgilenmiştir. Böylece, bir yandan, başlattığı yenilik hareketlerinin taşradaki akislerini bizzat müşahade etmek isterken, bir yandan da gerek halka hitabı sırasında, gerekse cuma selâmlıklarına çıkarken yeni kıyafetiyle tebeasına görünerek onlara örnek olmak istemiş, mehterin yerini alan askerî bandoya verdirdiği konserlerle de halkı buna alıştırmayı hedeflemiştir. Gezi haberlerini, ilk neşre başlattığı *Takvîm-i Vekayi* adlı gazetede verdiren Sultan II. Mahmud'un yurt-içi gezilerinin Türk inkılâp tarihi bakımından önemli bir başlangıç ve sosyal faaliyet olduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Sahhaflar Şeyhizade Mehmed Esad Efendi, *Sefernâme-i hayr*, İstanbul Arkeoloji Müzeleri Kütüphaneleri, Recaizade Ekrem Bey Kitapları, nr. 157;
- Aynı Müellif, *Âyâtü'l-hayr*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa, nr. 319;
- Helmut von Moltke, *Türkiye Mektupları*, tercüme: Hayrullah Örs, İstanbul 1969, s. 95-108;
- Takvim-i Vekayi*, sene: 1294, sayı 67; sene 1252, sayı 40;
- Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih*, İstanbul 1291, II, 61-62; V, 64, 89-90.
- Abdülkadir Özcan, "II. Mahmud'un Memleket Gezileri", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 361-380.

